

Posudek bakalářské práce Lukáše Pfausera „Komparativní analýza války v Iráku ve vybraných českých denících“

Lukáš Pfauser si pro svou bakalářskou práci zvolil téma, které navazuje na dlouhou tradici podobných mediálních analýz. Lze konstatovat, že se jedná o téma aktuální a zajímavé. Na práci je vidět, že do ní autor vložil hodně úsilí a času. S tak rozsáhlým textem jsem se u bakalářské práce asi ještě nesetkal. Proto si práce zaslouží odpovídající komplexní a kritické posouzení.

Z hlediska formálního lze začít konstatováním, že práce je přehledně strukturovaná, ač by možná bylo vhodnější zařadit část věnovanou metodologii do kapitoly diskutující empirický výzkum. Kultura psaného projevu je na odpovídající úrovni, ale pozornější druhé čtení by eliminovalo některé překlepy a stylistické problémy. Jen namátkou: str. 7 špatně odkázáno v prvním odstavci, chybí autoři, rok a stránka i uvozovky za citací, poznámka 2 „zdrojeminformací“, str. 9 dvě tečky v citaci v posledním odstavci, str. 10 ve druhém odstavci je čárka navíc a krátké „i“ ve větě: „Je potřeba vidět, že transformace mediálních institucí do rozsáhlých komerčních firem, souvisí s technologickým a společenským pokrokem obecně.“ Sjednoceno by mělo být i odsazování delších citací (např. str. 8 vs. str. 24).

Odkazování je konzistentní, ale není mi jasné proč autor uvádí čísla stránek i u parafází, z jaké normy vychází? Jméno Carruthers někdy přechyluje, např. str. 8, jindy ne str. 9? Také není obvyklé vkládat poznámky do citací (str. 8, třetí odstavec) či dávat do uvozovek citace delších než 20 slov, které se odsazují (str. 8, třetí odstavec). Seznam literatury odpovídá nárokům na bakalářskou práci.

Jak již bylo naznačeno jde o práci poměrně rozsáhlou a ambiciózní, což se projevuje i v teoretické části, kde se autor se zaměřil na některá témata, která jsou relevantní ve vztahu k jejímu výzkumu, ale jejich pojednání je poměrně nevyvážené. Vzhledem k zaměření práce a rozsahu jiných kapitol považuji například za nadbytečný prostor věnovaný pojednání o válce v kapitole 2.1. (6 str.), relevantní se mi zdají jen aspekty týkající se války ve vztahu k její mediální prezentaci. Navíc jde o někdy dost nesouvislé pojednání, kde jsou mícháni dohromady etablovaní teoretici (Giddens, Fromm, Clausewitz) a autoři spíše populárně-naučně laděných textů, které asi nelze považovat za autority na problematiku války (Tofflerovi, kteří nabízí opět další variaci své teorie vln). Přitom se zdá, že těm druhým je přikládána větší váha než těm prvním. Také nerozumím větě: „Samotný vizuální význam války ale neovlivňují snímací technologie, protože dnes nám dovolují vidět mnohem více než kdykoliv předtím, o čem koneckonců svědčí kamerami vybavené rakety, které revidují pojem svědectví v masovém válčení“ (str. 9). Myslím, že je v ní zásadní koncepční rozpor.

Vzhledem k použité metodologii nerozumím zařazení velmi rozsáhlé diskuse van Dijkova přístupu ke kritické diskursivní analýze (KDA), kterou autor interpretuje jako přístup k ideologii. Ve světle skutečnosti, že autor KDA při analýze nepoužívá, je diskuse příliš detailní. Zde bych spíše uvítal něco ve stylu práce J.B. Thompsona: *Ideology and modern culture*, která nabízí, mimo jiné, ucelený pohled na historii konceptu ideologie. Autor Thompsona evidentně zná, neboť pracuje s jeho knihou *Média a modernita*.

Naopak mám za to, že měla být více rozvedena část věnovaná médiím jako instituci (2 str.), či přesněji, že do ní mělo být zařazena diskuse práce Tuchman, která je zahrnuta v kapitole 2.5.6. (zde je jí však věnováno moc prostoru - 8 str.). Zcela chybí diskuse jakýchkoliv jiných výzkumů věnovaných tomuto tématu, které byly realizovány v minulosti, a že jich není málo (jeden titul za všechny - Bagdikian, Kamalipour a Snow: *War, Media, and Propaganda: A Global Perspective*).

Autor evidentně přečetl poměrně hodně teoretické literatury, ale nemá zatím různé teorie dostatečně zreflektované a nerozumí v jakých jsou vztazích, což se projevuje například v tom, že nekriticky přejímá názory „autorit.“ Například pokud jde o McNaira, je asi na místě kritizovat jeho názor, že komodifikace žurnalistiky a tržní mechanismy měly vliv na etablování ideálu objektivit, protože jde o obecné vyjádření necitlivé k lokálnímu kontextu. Je možné, že toto platilo pro USA, ale už ne tolik pro Evropu. Jako příklad lze uvést ideologicky poměrně velmi vyhraněnou žurnalistiku ve Velké Británii, která se podle některých autorů odvíjí od podmínek menšího trhu. Podobně v ČR se o objektivitě MF Dnes či Lidových novin dá s úspěchem pochybovat. Jejich pravicové, protržní zaměření je nepřehlédnutelné.

Podobně Iggersova neproblémová diskuse faktů, které mají korespondovat se skutečným stavem věcí, je z filozofického hlediska asi neudržitelná. Ne proto, že „fakty se může manipulovat v zájmu určitých skupin“, ale proto, že vzývání „faktů“ v populárním diskursu hraje na skrytou dvojznačnost mezi „fakty“ jako stavy nebo vlastnostmi světa a „fakty“ jako faktickými prohlášeními domněle prohlašovanými o těchto stavech. Výrok „země je kulatá“ není totéž jako věc, ke které se vztahuje. Jedno je objekt myšlení a druhé skutečný objekt, což existuje nezávisle na nás. My můžeme samozřejmě o skutečných objektech pouze přemýšlet prostřednictvím myšlenkových objektů. Nemůžeme však vystoupit z jazyka nebo vědění a vidět jak je porovnatelné se skutečnými objekty.

Iluze odvolávání se na fakta v populárním (a mediálněteoretickém) diskursu zahrnuje směřování výroků do jejich referencí. Zdánlivě tedy odkazují na samotná fakta, toho jaký svět je, nemediovaně, ale ve skutečnosti jde o odkazování na konkrétní způsoby mluvení o světě v rámci konkrétních konceptuálních systémů, a proto je lze vždy zpochybňovat. Nejde tedy o to, že „objektivita nelze v novinářské praxi úplně dosáhnout“ (str. 14), objektivita je v principu problematický a zřejmě neudržitelný koncept.

To je samozřejmě relevantní i v případě McNairovy první charakteristiky „objektivní žurnalistiky“ (str. 15). V textu nelze jednoznačně vyznačit rozdíl mezi faktem a názorem, protože pojmenování „faktu“ jako stavu nebo vlastnosti světa musí nutně zahrnovat volbu konkrétních jazykových prostředků, která je nevyhnutelně ovlivněná tím, kdo volí, jeho názory. Totéž platí i o vyváženém záznamu a popisu diskuse i o odvolávání se na příslušné autority.

Stejnými problémy trpí i Werstählův model objektiviny, neboť nelze oddělit faktičnost od nestrannosti a studium tzv. faktických aspektů objektiviny je stejně problematické jako studium evaluativních aspektů. Je opět třeba si uvědomit, že faktičnost a nestrannost nelze oddělit, o čemž ostatně svědčí i řada formulací ve vlastním textu, například vázících se ke konceptu pravdivosti či relevance (Jen namátkou: „...do jaké míry se odlišní pozorovatelé shodnou na ‚faktech‘,“ „selekce určitých prvků při sestavování zprávy,“ „normativních požadavků, díky kterým si novináři vybírají...“ atd.).

Dále například citace Osvaldové (str. 19) ve smyslu, že: „Neexistuje člověk bez předsudků, ať se jakkoliv snaží tento handicap nahradit profesionální objektivností (...)(str. 19),“ má pejorativní podtext a opět vychází z mylných představ o povaze poznání. Nevidím jako příliš produktivní prezentování skutečnosti, že nelze poznávat svět mimo jazyk a tudíž bez východisek a hodnotového zatížení, jako nějaký handicap. Taková je prostě povaha našeho poznání. „Zprávy musí stranit pokud jde o reflektování základních hodnot a sympatií lidí“ nejen proto, aby si udržely věrohodnost, ale také proto, že je nemohou nereflektovat.

Spolu s Reifovou prezentuje autor binaritu: buď na objektivitu pohlížíme jako na nedosažitelný ideál, nebo jako na procesní záležitost. Ale možné je i opustit neudržitelný koncept objektiviny a odmítnout, že by měl být nějakým ideálem, což v podstatě dělá Tuchman. Jen dodávám, že novináři nemají omezenější prostředky k dosažení objektiviny než sociální vědci, protože objektivita je v principu nedosažitelná (str. 20). Novináři a sociální vědci pracují s částečně rozdílnými diskurzivy, které zahrnují jiná pravidla etablování „objektiviny“.

Reifová se, podle mne, mýlí i v názoru, že „Gramsci pro mediální studia neznamenal tolik jako“ Althuser (str. 24). Nejde jen o to, že je problematické sestavovat nějaké žebříčky přínosu jednotlivých myslitelů (a tento je jednoznačně sporný a mnoho teoretiků a teoretiček by pořadí prohodilo), ale i o to, že lze důvodně předpokládat, že Althuserovy teorie by bez Gramsciho zásadního přínosu marxistické myšlenkové tradici asi těžko vypadaly tak, jak vypadají. Opět pro pořádek, Marx nechápal ideologii jako něco statického, to jde přímo proti způsobu jeho myšlení (str. 24), a myšlenky prezentované v poznámce 4 nejsou Šanderové, ale Marxe.

Tyto problémy se projevují i v dalších kapitolách a není prostor se jim detailněji věnovat. Nicméně vzhledem k tématu práce je velmi důležité poukázat na skutečnost, že východiska Jiráka a Köpplové prezentované na str. 36 je nutné zásadně odmítnout. Nelze oddělit mediální skutečnost a sociální skutečností, jak tvrdí, protože média jsou sociální instituce a jako takové jsou součástí sociálního světa. (Autor to ostatně sám píše např. na str. 41 či na str. 48, kde dochází k závěru: „není v podstatě vůbec možné oddělovat teorie pojednávající o médiích od teorií o společnosti.“) Je to zjevně jen další podoba tzv. mediacentrického pohledu na svět, kterým lidé považující se za mediální experty nezdědka trpí.

Jejich rozlišování tří teorií pojednávající o aktivním publiku je také velmi sporné a zmíněné teorie nejsou souměřitelné. Nevidím například jaký rozdíl dělají mezi Halloovým modelem kódování/dekódování a hermeneutickým modelem? Používání členění na dominantní a konkurenční paradigma mi nepřijde nosné a nesouhlasím s tím, že jsou komplementární, spíše je tento „slaměný kůň“, kterého si postavil McNair, teoreticky povrchní (str. 48). Myslím, že pozornější čtení některých z citovaných knih, by autora dovedlo ke stejnému závěru (např. právě Thompson nebo van Dijk jistě nabízí lepší východiska).

Autor nedefinuje, které z prezentovaných teorií jsou podle něj nosné a jsou východiskem jeho práce. Nebo přesněji, v práci vychází z Van Dijkova přístupu, který je v rozporu s celou řadou teoretiků a teoretiček diskutovaných na jiných místech bez jakékoliv kritiky. V textu se objevuje několik definic ideologie a bylo by vhodné vysvětlit rozdíly, pokud existují, mezi koncepcemi Thompsona a van Dijka, na kterých autor podle svých slov staví. Opět jen pro pořádek, všichni teoretici a teoretičky (a tedy nejen Gaye Tauchman), ke kterým se autor hlásí, staví na sociální konstrukci reality, tudíž to není „další možnost“, jak se stavět k ideologii v souvislosti s médii (str. 41).

Následuje diskuse metodologie, kde nemám problém s vymezením obsahové analýzy. Nicméně prezentovanou techniku kvalitativní analýzy, což má asi být spíše analytická metoda, nepoznávám a autor nenabízí žádný odkaz na metodologickou literaturu (!). V částech věnovaných vlastní kvalitativní analýze jsou pak prezentovány jen jeho interpretace opět bez odkazu na konkrétní analytický přístup. Evidentně jde o nějakou formu sémiotické analýzy, ale není jasné, zda to autor ví. Zmínka, že při analýze vychází z propojení teorií Halla a van Dijka, naznačuje, že možná zcela nerozumí jejich přístupům. Hall nenabízí žádnou konkrétní metodu a van Dijk je proponent kritické diskursivní analýzy, která se zaměřuje především na jazykovou stránku lidské komunikace a tu autor neřeší.

Bohužel musím konstatovat, že vymezené hypotézy 1 a 3 by vyžadovaly jiné analytické metody, než které autor používá. Proto je nemůže potvrdit či vyvracet, a zde odhlížím od toho, že jejich formulace jsou velmi problematické a jeho důvody

k zamítnutí hypotéz 3 a pro potvrzení hypotézy 4 nejsou přijatelné. U obhajoby by mohl vysvětlit jaké metody by mohly být využity a proč jeho důvody nejsou dostatečné? Zároveň by mohl vysvětlit, co znamená „kladná“ odpověď na výzkumné otázky: Jakým způsobem se ve fotografickém vyjádření válečného konfliktu projevuje ideologická polarizace zainteresovaných stran? Jakým způsobem zkoumané deníky ukazují tento konflikt jako boj protichůdných ideologií? (str. 73)

Závěry, které autor nabízí v rámci analýzy, jsou poměrně prvoplánové a sporné. Jen namátkou: Proč zvětšování Husajna během projevu interpretuje jako snahu jej démonizovat (str. 70)? Proč zobrazení americké vojačky odkazuje na „pocit nadřazenosti“ (str. 71)? Z čeho usuzuje, že zobrazení vojáka na druhém příkladě vyjadřuje totéž? Diskutována například není otázka, nakolik jdou rozdíly ve fotografickém zobrazování spojeneckých a iráckých představitelů/vojáků na vrub nedostatku fotografií iráckých představitelů/vojáků (str. 70)? Je asi zřejmé, že novináři měli podstatně lepší přístup k jedné straně konfliktu (někteří se k ní otevřeně hlásili), což souvisí právě s fungováním médií jako institucí ve vztahu ke státu a byznysu. Armáda USA podnikla bezprecedentní kroky, aby tyto tendence posílila (např. koncept „embeded reporter“).

Nevidím nic překvapivého na skutečnosti, že MF Dnes a Právo věnovaly válce stejnou pozornost. Mohl by autor vysvětlit, proč tato skutečnost překvapila jeho? To, že vzrostla mediální pozornost válce, asi také není podle existující mediální teorie překvapivé. Možná by stálo za to vysvětlit, proč to bylo nutné znovu ověřovat časově náročným výzkumem?

Podobně rozpačitě pak vyznívá shrnutí výsledků výzkumu a závěr. Již jsem zmínil, že zde autor vyvrací hypotézy, které vyvrátit za použití jeho výzkumu nelze. Nicméně od bakalářské práce neočekávám přínos našemu poznání, jde spíše o prokázání schopnosti realizovat vlastní výzkum za použití existujících koncepčních a analytických nástrojů. Pokud jde o obhajobu, byl bych rád, kdyby autor zodpověděl otázky, které kladu výše. Celkově mám za to, že předkládaná stať splňuje požadavky kladené na bakalářskou práci a navrhuji počet bodů 30.

Ing. Petr Pavlík, Ph.D.
oponent

26.7.2006